

הרב חיים מצגר

אהיסמך, לוד

‘שירת האזינו’ – יחודה ומשמעותה

שירת האזינו תופסת מקום ייחודי ונכבד בספר התורה. לקראת חתימת ספר התורה ופרידת משה מעם ישראל קורא הקב"ה למשה ויהושע לאהל מועד ומצווים ללמד לבני ישראל את שירת האזינו. השירה אינה עומדת לכשעצמה, אלא מצורפות אליה הקדמה (לא, טז - ל) וחתימה (לב, מד - מז), המדגישות את חשיבותה ומלמדות את משמעותה.

חשיבותה של השירה מתבטאת אף במצווה המיוחדת:

“וְעַתָּה כְּתֹבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְרֶיהֶם” (לא יט)

ופירש רש"י:

“השירה הזאת – האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו”.

נכון שלהלכה מתפרשת מצוות הכתיבה כמצווה על כתיבת ספר תורה שלם (סנהדרין כא ע"ב). אך גם בדרך זו ניכרת מעלת שירת האזינו, שדווקא בזמן אמירת השירה נמסרה לישראל מצוות כתיבת ספר תורה. נוסף עוד כי מדברי הרמב"ם משמע שעיקר מצוות כתיבת ספר תורה הינה הרחבה של מצוות כתיבת שירת האזינו, וזה לשונו:

“מצוות עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה, כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו” (הלכות ס"ת ז א, וראה שאג"א סימן לד')

מאידך, פרשת האזינו עומדת לעצמה כיחידה עצמאית נפרדת משאר מצוותיה ופרשיותיה של תורה. בפרשת וילך מתואר כיצד משה כותב את התורה ומוסרה לכהנים וזקני ישראל, ורק לאחר מכן מוסיף לו הקב"ה את פרשת האזינו, והוצרך משה להוסיפה בתורה ולמסרה שוב ללוויים. לא זאת אלא שאף מצוות 'הקהל' נאמרה קודם לפרשת האזינו - במעמד המסירה הראשונה, ואפשר שאין פרשת האזינו נכללת בה¹.

מה תוכנה של שירת האזינו? מה חשיבותה? מה ייחודה?

ומדוע נאמרה בסגנון שירה? הלא עיקרה פורענות! לא עוד אלא שאונקלוס תרגם 'שירה' - 'תושבחתא'!

ובכלל, מה חידשה השירה על פני פרשיות התוכחה הקודמות, בבחוקותי ובכי תבוא?

¹ במשנה בסוטה סוף פרק ז נמסר שאין המלך קורא את כל התורה אלא פרשיות מסוימות. בתורה שבכתב לא התפרש שקוראים דווקא פרשיות אלו, ואף בתלמוד ובמדרשים לא מצאתי דרשה המלמדת שקוראים דווקא פרשיות אלו. כנראה מסר הכתוב לחכמים להבין איזה פרשיות הן עיקריות ועליהן נאמרה מצוות הקהל, או שיכולים חכמים לבחור באלו פרשיות לקיים מצוות הקהל. אמנם לכאורה זה נאמר דווקא על פרשיות שנאמרו ונכתבו עד מצוות הקהל, ולא על פרשת האזינו שנאמרה ונכתבה אחר כך, ולא שייך לקרוא לקיום מצוות הקהל.

פרשיות התוכחה הקודמות משמשות כזירוז לקיום התורה. מזהירות הן על שמירת המצוות, ומתריעות מפני העונש העתיד לבוא על החוטאים. בשונה מכך, פרשת האזינו אינה מזהירה מן החטא, אלא מודיעה שגם כאשר הקב"ה מסתיר פניו ועם ישראל נראה משולח ונעזב למקרי הטבע, הרי הקב"ה הוא עושה כל וממנו הכל. הסתר הפנים הינו מושג חדש שלא הופיע בתורה עד עתה, ובו עוסקת השירה.

כאמור בהקדמת השירה - פרשת וילך:

"וַחֲרָה אִפִּי בּוֹ בַיּוֹם הַהוּא וְעִזְבוּתִים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם... וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהִי בְּקִרְבִּי מִצְאוּנֵי הָרְעוּת הָאֵלֶּה: וְאֲנֹכִי הִסְתַּר אֶסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא... וְעַתָּה כְּתִבּוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלִמְדוּהָ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימָה בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל". (לא, יז - יט)

ובשירה עצמה נאמר:

"וַיֹּאמֶר אֶסְתִּירָה פָּנַי מֵהֶם אֲרָאָה מָה אַחֲרֵיתָם" (לב, כ)

הרי לנו ששירת האזינו מהווה עדות שגם כאשר יהיה מצב של הסתר פנים ויאמר עם ישראל שאין אלוקיו בקרבו, הנה באמת הקב"ה בקרבנו הוא, אלא שמסתיר פניו ממנו בחטאינו.

פסוקי הסתר הפנים בולטים במיוחד בהשוואה לפסוק ההפוך שבקללות בחוקותי: "וְנָתַתִּי פָנַי בְּכֶם וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֵיבֵיכֶם..." (ויקרא כו יז). ובדומה לו אומר דוד: "פָּנַי ה' בְּעֵשִׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זָכְרָם" (תהלים לד יז). הרי שעונש אינו בדווקא הסתר פנים, אלא אדרבה, גילוי פנים של זעם להענשת החוטאים. עונש כזה הוא עונש הבא בצורה מדודה, להשיב גמול לחוטא כחטאו. עתים שהחטאים הגדישו את הסאה, ואזי הקב"ה מעניש בעזיבה והסתר פנים, עד אשר נראה כי עזב ה' את הארץ ואין ה' רואה. "אֵין לך שְׁעָה קִשָּׁה בְּעוֹלָם מֵאוֹתָה שְׁעָה שֶׁאִמַּר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: וְאֲנֹכִי הִסְתַּר אֶסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא" (ירושלמי סנהדרין, פי"א ה"ב).

לדור שכזה מיועדת השירה, לידע להודיע ולהוודע שאפילו בהסתרה שבתוך הסתרה הרי הקב"ה לבדו הוא העומד מאחורי הדברים הקשים העוברים על עם ישראל.

היות שהפרשה מיועדת ללמד על העתיד ולא למניעה מן החטא אין היא כתובה בדרך תנאי ו'אם' כשאר תוכחות התורה, אלא בדרך נבואה עתידית, לומר שכך עתיד להיות - עתידים לחטוא ועתידים להיענש בהסתר פנים².

כעת נבין את מעמדה המיוחד של השירה. מחד התבצר לה מקום של כבוד בחתימת התורה, והינה עיקר למצוות כתיבת ספר תורה. ומאידך, אין היא המשך רציף של המצוות והאזהרות, אלא יחידה נפרדת העומדת בפני עצמה, ואין היא נכללת במצוות הקהל המיועדת "לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם, וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (לא יב).

² אפשר גם שהעלם התנאי הינו חלק מהסתר הפנים, שבשעת הפורענות לא ניכר הקשר הישיר בינה לבין החטא.

הדברים נכונים על פי האמור בהקדמת השירה – פרשת וילך. שם מקדים הקב"ה ומסביר למשה ויהושע את מטרת השירה – עדות בזמן הסתר הפנים. למרבית ההפתעה, באחרית דבר שלאחר השירה מנמק משה את השירה במטרה שונה:

"וַיְבַלְּ מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת-כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׁימוּ לְבַבְכֶם לְכָל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מַעֲבִיד בְּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲזוּם אֶת-בְּנֵיכֶם לְשִׁמְרָה לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: כִּי לֹא-דָבַר יֶקֶךְ הוּא מִכֶּם כִּי-הוּא חַיִּיכֶם וּבְדַבְּרֵי הַזֶּה תֵּאָרִיכוּ יָמִים עַל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:" (דברים לב, מה – מז).

הרי שמטרת השירה הינה זירוז לקיום המצוות, כהמשך וסיום לכלל דברי המוסר שבחומש דברים.

תופעה זו של א-סימטריה [- אי התאמה] בין ההקדמה לאחרית דבר הינה תופעה מצויה בתורה באופנים שונים.

ראה לדוגמה בשירה עצמה. פתיחתה עוסקת ביושר הנהגת ה':

"הַצִּוֵּר תָּמִים פַּעֲלוּ כִּי כָל-דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאִין עֲוֹל צַדִּיק וַיֵּשֶׁר הוּא" (פסוק ד),

וחתימתה עוסקת ביכולתו הבלעדית של ה':

"רָאָן עֲתָה כִּי אָנִי הוּא וְאִין אֱלֹהִים עִמָּדִי אָנִי אֲמִית וְאַחִיָּה מִחֲצֵתִי וְאָנִי אֲרָפָא וְאִין מִיָּדִי מִצִּיל".

דוגמאות נוספות יובאו בהערה³.

אף כאן, פסוקי אחרית הדבר מפי משה אינם חזרה על ההקדמה שנאמרה במעמד הנבואה בפרשת וילך, אלא מטרה נוספת – כנראה משנית – לשירת האזינו.

אפשר עוד שפסוקי אחרית הדבר אינם מתייחסים בפרטות לשירת האזינו [כפירוש הספורנו], אלא מסכמים באופן כללי את מוסרי משה בחומש דברים.

נותר לנו לברר עוד פרט אחד:

שירת האזינו לא נמסרה בפני עצמה, אלא נמסרה כחלק ממעמד ציווי וזירוז יהושע. כאמור:

³ א. פרשת נדרים פותחת בעיקרון הנדר: "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְקוֹק: אִישׁ כִּי-יָדַר לְה' אֶזְבֹּחַ שָׁבַע שָׁבַע לְאֶסֶר אֶסֶר עַל-נַפְשׁוֹ לֹא יִחַל דְּבָרָו כְּכֹל-הֵיבֵא מִפִּי וַיַּעֲשֶׂה" (במדבר ל, ב – ג). ומסכמת ביחסי איש ואשה, אב ובת: "אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְקוֹק אֶת-יִשְׂרָאֵל בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין אָב לְבָתוֹ בְּנַעֲרֵיהֶם בֵּית אֲבִיהֶם" (שם יז).

ב. פסוקי האמונה "כִּי שְׂאֵל-נָא לִימִים רָאשֵׁי... הַשָּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים... אוֹו הַנְּסָה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לוֹ גוֹ'..." (דברים ד, לב – לד), הובאו בהקשר של הוכחה לגאולה העתידה ושמירת הברית: "כִּי אֵל רְחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת-בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם" (שם לא). אולם מייד לאחריהם משה ממשיך במסקנה על האמונה ביכולת ה' הבלעדית: "אִתָּה הָרָצָה לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ" (שם לה).

”קָרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֵהָל מוֹעֵד וְאַצְנִנּוּ וַיִּלֶּךְ מֹשֶׁה וַיְהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֵהָל מוֹעֵד... וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה... וְעַתָּה כְּתֹבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת... וַיֵּצֵא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־נֹון וַיֹּאמֶר תִּזְק וְאַמְזִי...”⁴

מדוע צורפו השירה והזירוז למעמד אחד?

רש"ר הירש (לא כב) מסביר כי יהושע צריך לדעת את דרגתו הרוחנית של העם, בכדי שיוכל להנהיגו כראוי לו.

הדברים מנמקים רק מדוע היה יהושע שותף לנבואה, ואינם מנמקים מדוע היה יהושע שותף ללימוד השירה לבני ישראל. כמסופר בסיום השירה: **”וַיִּבֶא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנוֹי הָעָם הוּא וְהוֹשֻׁעַ בֶּן־נֹון”** (לב מד). אף בכתיבת השירה ייתכן שהשתתף יהושע, כאמור: **”וְעַתָּה כְּתֹבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת”**, ופירשו בכור שור ורמב"ן שלשון הרבים מתייחסת למשה ויהושע [בשונה מראב"ע שפירש שהכוונה למשה וכל מביין לכתוב]. וזקוקים אנו לחפש הקשר בין מינוי יהושע למסירת פרשת האזינו.⁵

שירת האזינו והקדמתה אינן עוסקות במצוות וזירוז קיומן כשאר נבואת משה, אלא בנבואת העתיד, כדרכם של נביאים. נבואה שכזו מתאימה להיות חוליה מקשרת במעמד חילוף התפקידים בין משה ליהושע. שניהם יחד קיבלו את השירה ולימדוה לבני ישראל.

בדרך דרוש יש להוסיף שמשה הוא בבחינת גילוי פנים ויהושע הוא בבחינה ששייך בה הסתר פנים, שהרי כן נאמר **”פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה”** (ב"ב עה ע"א), ובלבנה שייך מצב שהיא נסתרת ואין השמש מאירה אליה. לפיכך מתאימה נבואת הגילוי שבהסתר להיאמר מפי משה ויהושע.

ויהי רצון שנזכה לאור פני מלך, כאמור:

”וַיְדַעַנּוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם בְּהַגְלוֹתֵי אֲתֶם אֶל הַגּוֹיִם וְכַנְסִיתִים עַל אֲדָמְתֶם וְלֹא אוֹתִיר עוֹד מִיָּהֶם שֵׁם: וְלֹא אֶסְתִּיר עוֹד פְּנֵי מִיָּהֶם אֲשֶׁר שִׁפְכְתִי אֶת רוּחִי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי ה'”
(יחזקאל לט, כח – כט).

⁴ רש"ר הירש מצביע על כך שאף מינוי שבעים הזקנים בפרשת בהעלותך נעשה באמצעות נבואה שנאמרה למשה בנוכחותם, ואזי נאצלה מרוח משה עליהם. עם זאת, נראה לנכון לחפש הקשר בין תוכן הנבואה ובין מינוי יהושע.

⁵ יצוין כי זירוז יהושע מופיע כאן בשנית בפרשתנו, וכבר בתחילת הפרשה ציווה משה את יהושע. עולה כי פרשתנו בנויה משתי מערכות מקבילות ותואמות. בכל מערכת יש בשורה על פטירת משה, זירוז ליהושע, כתיבת ספר התורה ומסירתו, ומצווה על שימור התורה לדורות. במערכת הראשונה משה הוא המדבר: מזרז את העם ומזכיר להם שיהושע הוא המנהיג הבא, מזרז את יהושע, כותב את התורה ומוסרה לכהנים הלויים ולזקני ישראל, ומלמד את מצוות הקהל. במערכת השניה הקב"ה הוא המדבר: שולח את משה לקרוא ליהושע ולהתייצב עמו באהל מועד, מוסר את תוכן פרשת האזינו, מצווה על הכתיבה שנדרשת על מצוות כתיבת ס"ת [ומשה כותב ומלמד], ומזרז את יהושע. משה חותם את התורה עד תומה, מוסרה ללוויים, שולחם להקהיל את הזקנים והשוטרים, ומלמדם את פרשת האזינו.

שער שלישי

מאמרים על הנ"ך

• גלות וגאולה בתהילים

• ספר מלכים